

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, СОЦІОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

**«Організаційно – методичні умови профілактики домашнього
наси́льства серед вразливих категорій дівчат»**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка 2 курсу
07- 211М групи
Спеціальності 231 Соціальна робота
Освітньо – професійної програми
«Соціальна робота»
Людмила БУКЛІВ

Керівник: д. філос. н., проф.
Костючков С. К.
Рецензент: к. псих. н.,
доцент Крупник І.Р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	8
1.1. Насильство як соціальний феномен	8
1.2. Проблема домашнього насильства у сучасній Україні	16
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА СЕРЕД ВРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ ДІВЧАТ	23
2.1. Дівчата – учениці закладів професійно-технічної освіти як вразлива категорія щодо домашнього насильства	23
2.2. Організаційні та методичні умови профілактики домашнього насильства серед дівчат — учениць закладів професійно — технічної освіти.....	32
РОЗДІЛ 3. ПРОФІЛАКТИКА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА СЕРЕД ДІВЧАТ, ЯКІ НАВЧАЮТЬСЯ У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНО — ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ	39
3.1. Соціальне дослідження рівня знань дівчат – учениць закладів професійно — технічної освіти щодо домашнього насильства.....	39
3.2. Методичні рекомендації щодо профілактики домашнього насильства серед вразливих категорій дівчат, які навчаються у закладах професійно – технічної освіти	46
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	53
ДОДАТКИ	60
ДОДАТОК А Кодекс академічної доброчесності.....	60
ДОДАТОК Б Анкета «Знання про домашнє насилля» (Власна розробка).....	61

ВСТУП

Актуальність дослідження. На сьогоднішній день тема домашнього насильства гостро стоїть у всьому світі. Насамперед саме домашнє насилля є розповсюдженою формою порушення прав людини. Жінки, діти й чоловіки різних вікових категорій та статусів зазнають найчастіше таке насильство.

Термін «домашнє насильство» сприймають надто поверхнево. Більшість вважають, що домашнє насильство — застосування фізичної сили вдома одним членом родини над іншим. Іноді насилля сприймають як належне. Наприклад, застосування жорстокості при вихованні дитини — безпосередньо є домашнім насиллям, але деякі сприймають це як буденне, таке що є «нормою»

Як зазначає МВС України, проблема домашнього насильства із кожним роком стає усе більше актуальною. На жаль, через війну в країні, стає важко відслідковувати випадки домашнього насильства. Відповідні органи висвітлюють, що у 2021 році заяв щодо насильства у родині зросли на 56% , ніж у 2020 році [42].

Українське суспільство перестало замовчувати це негативне явище, а отже можемо припустити, що люди починають визнавати домашнє насильство як проблему, яка заслуговує нашої уваги. Заступниця міністра внутрішніх справ України Катерина Павліченко підкреслила, що «ріст рівня свідомості та обізнаності громадян сприяє правоохоронцям у зміцненні механізмів запобігання та реагування на насильство»[42].

Для попередження й подолання негативного явища, спочатку потрібно дослідити його першопричини й наслідки. Детальний розгляд й вивчення ознак потенційних жертв домашнього насильства дає можливість зменшити випадки, як говорять латинською «Praemonitus,

praemunitus», що у перекладі означає «хто попереджений, той озброєний».

Проблема домашнього насильства, причини та його наслідки зазначені у наукових працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як Н.Абель-Хаді, Г.Єфремова, І.Зверєва, С.Максимова, Н.Філімошкіна та Я. Юрків.

Вагомий внесок у вивченні феномену домашнього насилля та його попередження здійснили такі сучасні вітчизняні науковці А. Бабенко, К. Босак, О. Безпалько, Л. Войтова, Б. Головкін, Н. Головка, Т. Журавель, А. Замула, М. Захарченко, О. Коломоєць, Н. Максимова, К. Мінакова, Л.Романовська, Т. Циганчук, Я. Юрків та багато інших. У педагогічному просторі тема профілактики насильства в сім'ї частково представлена у роботах Т.Алексєєнко, В.Захарченко, А. Ноур, І. Трубавіної та інших дослідників. Вважаємо, що специфіка соціальної роботи щодо проблем домашнього насильства усе ж таки недостатньо вивчена, враховуючи значну кількість досліджень із цієї тематики.

Актуальність зазначеної проблеми зумовила вибір теми випускної роботи: **«Організаційно – методичні умови профілактики домашнього насильства серед вразливих категорій дівчат».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційну роботу виконано відповідно до наукової теми кафедри філософії, соціології та соціальної роботи «Сучасні технології формування професійної активності в умовах трансформації сучасного українського суспільства» (державний реєстраційний №). Тему роботи обговорено та затверджено на засіданні кафедри філософії, соціології та соціальної роботи (протоколи від р. № , від р. №), та наказом по Херсонському державному університету.

Мета дослідження: виділити та обґрунтувати організаційно – методичні умови профілактики домашнього насильства серед вразливих

категорій дівчат, які навчаються у закладах професійно — технічної освіти.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі **завдання**:

- сформулювати феномен домашнього насильства;
- виділити проблематику домашнього насилля в Україні;
- виявити ознаки потенційної жертви домашнього насильства;
- охарактеризувати соціальну профілактику як форму надання допомоги;
- емпірично перевірити рівень сформованості особистісних властивостей вразливих категорій дівчат, які навчаються у закладах професійно — технічної освіти;
- розробити методичні рекомендації щодо профілактики домашнього насильства серед вразливих категорій дівчат, які навчаються у закладах професійно — технічної освіти.

Об'єкт — профілактика домашнього насильства серед вразливих категорій дівчат.

Предмет — організаційно — методичні умови профілактики домашнього насильства серед вразливих категорій дівчат у закладах професійно — технічної освіти.

Для вирішення поставлених завдань, використовуємо такі **методи дослідження**:

- для визначення понять у межах дослідження проблеми домашнього насильства застосували **системний аналіз** наукових положень соціологічної, педагогічної, психологічної й правової літератури та наукових праць відповідної тематики;

- **метод узагальнення** дозволяє висвітлити головні поняття дослідження й виокремити основні напрями проблеми для подальшої роботи;

- для встановлення схожості й відмінності розуміння феномену «домашнє насильство» й способів його попередження користуємося **порівняльним методом**;

- **історичний метод** дає можливість описати проблему домашнього насильства ще із часів Палеоліту;

- **анкетування** – визначення рівня обізнаності щодо домашнього насильства.

Наукова новизна одержаних результатів висвітлена у повній характеристиці потенційної жертви домашнього насильства; розширеній взаємодії суб'єктів, які надають допомогу при домашньому насиллю; наданні методичних рекомендаціях щодо профілактики домашнього насильства у професійно — технічних училищах на основі отриманих результатах.

Практична значущість одержаних результатів випускної роботи полягає у виявленні ознак потенційної жертви домашнього насильства для попередження насилля у сім'ї, практичному використанню ефективних технологій запобігання домашнього насильства і має на меті використання висвітленої інформації й одержаних результатів у роботі соціальних працівників, соціальних педагогів, психологів та інших фахівців, які працюють у напрямку попередження домашнього насильства.

Апробація результатів дослідження – матеріали дослідження обговорювались на засіданнях кафедри філософії, соціології та соціальної роботи (протокол від р. № , від р. №), а також опубліковані у вигляді тез: Буклів Л.Г. Портрет потенційної жертви домашнього насильства. Матеріали круглого столу «Філософсько-світоглядний вимір сучасності: міжгалузеві диспути» присвячені Всесвітньому дню філософії (17 листопада 2022р., м.). Івано - Франківськ: ХДУ, 2022. С.

Структура випускної роботи: складається зі вступу, трьох розділів, шести підрозділів, висновків, трьох таблиць, трьох діаграм, списку використаних джерел (56 найменування), двох додатків. Основний текст дослідження викладено на 55 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

1.1. Насильство як соціальний феномен

Якщо ми звернемося до історії, то побачимо, що жінку описують як слабку особу, яка не може постояти за себе й яку потрібно захищати. Перегортаючи сторінки історії, кожен може зауважити, що насильство існувало ще за часів Палеоліту й існує до сучасності.

«Ще до міфічної епохи божественна істота, доволі часто *жінка чи дівчина*, ... пожертвували собою, щоб з їхнього тіла вирости бульби або плодіві дерева»[12, с.54] . У Китаї було знайдено близько 80 черепів *жіночого походження*, яким було близько 4000 років, які були вбиті насильницькими способами: спалення й удари тупими предметами, для жертви богам під час святкування. Інквізиція, рабство, примусові шлюби, знущання у різних проявах, які яскраво представлені в історичних книгах, фільмах та інших предметах мистецтва, на нашу думку, це все прояви насильства, які на той момент вважались цілком нормальним і ніхто не засуджував таку аморальну поведінку. Самі ж жертви мовчали й боялись осуду або не знали куди звернутися за допомогою.

Таким чином, можемо припустити, що жертвоприношення — тодішній прояв насильства та перший випадок цього феномену. Жінка або дівчина виступала найчастіше у ролі жертви, якій тим чи іншим способом причиняли біль.

Поняття «насильство» зустрічається у різноманітних науках: від історичних до соціологічних. Кожна дефініція різна в залежності від

сфери застосування, але має ключові слова, які переплітаються у кожній із них: «сила», «вплив», «школа», «застосування» «проти волі».

Терміни «насилля» і «насильство» Словник української мови в 11 томах подає як тотожні, а отже «насильство — 1. Застосування фізичної сили до кого — небудь. 2. Застосування сили для досягнення чого — небудь; примусовий вплив на когось, щось»[44, с.735].

У соціологічних науках поняття «насильство» трактується як «застосування сили або погрози силою з боку соціальних суб'єктів (особи, кліки, групи, спільноти, організації, інституту, партії, держави) з метою примушення людей до певної поведінки, надбання або збереження економічного чи політичного панування, завоювання певних прав, пільг або території»[46, с.218-219].

Політологія висуває своє поняття «насильство» — «навмисна дія, спрямована на знищення людини (людей) або завдання їм шкоди і яка здійснюється поза їх волею»[35, с.382], психологія у свою чергу пропонує насилля як «примушування, яке здійснює суб'єкт чи група осіб для досягнення поставленої мети»[40].

Юридична сфера використовує поняття насилля як саме «умисний фізичний чи психологічний вплив однієї особи на іншу, проти її волі, що спричиняє цій особі фізичну, моральну, майнову шкоду або містить собі загрозу заподіяння зазначеної шкоди зі злочинною метою»[6, с.95].

Багато науковців дають своє поняття «насильство», тому ми вибрали, на наш погляд, найбільш вдале визначення О. Коломойця «насильство — будь який протиправний вплив особи (групи осіб) на іншу особу (групу осіб), який здійснюється всупереч її (їх) волі у формі примушення (утримання) до (від) вчинення дій, що спричиняють (можуть спричинити) шкоду та порушують її (їх) права і свободи»[21, с.9].

Насильство характеризується із регулярним побиттям, застосування сили, криками, знущанням, приниженням, заборонами, тощо. У науковій літературі й законодавстві України виділяють чотири форми насилля: фізичне, сексуальне, психологічне та економічне.

Фізичне насильство — «будь — які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного впливу зловмисника, які полягають у застосуванні (загрози застосування) сили як вияву своєї волі до потерпілого, що вчиняються поза його волею та спричиняють чи можуть спричинити йому шкоду, і є засобом досягнення мети» [19, с. 7].

Регулярне обмеження вільному пересуванню, укуси, мордування, ляпаси, нанесення тілесних ударів різними предметами, струси, катування, погрози багатоманітними видами зброї, нанесення опіків рідиною або гарячими предметами, у тому числі й цигарками, примушення до вживання тютюну, алкоголю й наркотичних речовин й утворення обставин, які загрожують або можуть загрозувати життю й здоров'ю людини — типові ознаки для фізичного насильства. У подальшому це все може позначитися у поведінці жертви у вигляді страху, переживання, тривоги, заниженої самооцінки або агресії, сплутання прояву емоцій, схильності до вживання алкоголю й психотропних речовин та вплинути на формування особистості на подальших стадіях розвитку.

Психологічне насильство — «дії, які самі собою не нанесли фізичного болю, проте стали причиною душевних страждань потерпілого» [20, с.56]. Саме слова можуть бути на багато болючишими, ніж застосування фізичної сили, адже синець може пройти, а слова, які закарбувались у душі, ще довго будуть у пам'яті людини.

Для цього вида насилля характерні такі прояви: «ігнорування почуттів особи; образа переконань, що мають цінність для особи, її віросповідання, національної, расової приналежності або походження;

соціального статусу; переслідування, залякування; погрози вбити чи скалічити (у тому числі дітей); підбурювання до самогубства; примус до протизаконних дій; погрози відібрати дітей; приниження особистості; постійна критика та насмішки; безпідставні звинувачення та формування почуття провини; обмеження у самореалізації, навчанні, роботі; обмеження у контактах із близькими та друзями, у виборі кола спілкування; примушування спостерігати за насильством над іншими людьми чи тваринами, тощо»[29]. Можемо додати, що брутальне поводження при друзях, рідних або знайомих із цілю принизити, шантаж і вкрай агресивні прояви ревності також можуть бути ознаками психологічного насилля.

Дехто із науковців виділяють у психологічному насильстві його підвиди: вербальне й емоційне. «Вербальне або словесне насильство чиниться тоді, коли жінці докоряють буквально за кожний вчинок, критикується особистість жінки, або її ображають брутальною лайкою. Емоційне насильство може відбуватися взагалі без слів — за допомогою міміки, пози, поглядів — цього досить, щоб дати зрозуміти жінці, що вона недоумок. За допомогою загрозливих поглядів, жестів, інтонацій, чоловік може тримати жінку в атмосфері страху» [37, с.11]

На нашу думку, психологічне насилля — перше із чим зіштовхується жертва, що у подальшому провокує страх, пригнічення, смиренність, депресію та думки про самогубство. Майже усі, хто перебуває у «токсичних» стосунках, зіштовхуються із «аб'юзером», який завдає шкоду, у першу чергу, саме психологічному здоров'ю, у різних проявах психологічного насильства.

Економічне насильство — «форма насильства, коли один із близьких партнерів контролює доступ іншого партнера до економічних ресурсів, підриває його/її здатність до самостійного доступу до економічних ресурсів і створює фінансову залежність від

партнера/партнерки»[52]. Так, як економічне насилля є більш ширшим поняттям, тому включає в себе фінансове насильство — контроль й керування фінансами свого партнера/партнерки.

Проявами такого насильства можуть бути:

- Обмеження у їжі, одязі, предметах гігієни й розвитку;
- Контроль й керування витратами;
- Звітування про витрачені кошти;
- Заборона навчатися й працювати;
- Створення ситуацій, при яких потрібно просити гроші;
- Примус до жебракування, проституції й крадіжки;
- Обмеження/заборона користуватися власним майном і грошима;
- Погроза віддати/примусово відібрати цінності, нерухомість;
- Не своєчасна виплата/ невиплата аліментів.

Обмеження у самореалізації й присвоєння статусу «годувальника» є типовою картиною економічного насилля. Насильник почуває себе психологічно сильнішим, поводить ся зверхньо над жертвою, коли вона просить щось у нього. Відмова жертві приносить більше задоволення, він насолоджується своєю владою, адже розуміє усю безпорадність і залежність своєї «іграшки» від себе.

Сексуальне насильство — «будь — який сексуальний акт або спроба його здійснення, небажані сексуальні зауваження або загравання, будь — які дії проти сексуальності людини з використанням примусу, які здійснюються будь — якою людиною (незалежно від її взаємовідносин із жертвою та в будь — якому місці)»[33].

«Зґвалтування, у тому числі «зґвалтування у шлюбі»; примушування до небажаних статевих стосунків; торкання до інтимних частин тіла без згоди особи; примушування спостерігати за статевим актом між іншими людьми (у тому числі дивитися порнопродукцію);

примушування до статевого акту з третьою особою; примушування до заняття проституцією»[28] — вияв сексуального насилля, який у подальшому впливає на психіку, подальше життя й стосунки із протилежною статтю.

Окремо хочемо зазначити, що інцест — ще один прояв сексуального насилля. Інцест — статеві стосунки між родичами: мати й син, батько і донька, сестра та брат, тощо. Така взаємодія між рідною ставить під загрозу психічного здоров'я жертви. Після цієї близькості, у більшості випадків, жертва «закривається у собі», боїться навколишній світ, починається депресія та можливі спроби самогубства, тому що у підсвідомості з'являється думка: якщо тебе скривдила близька людина, то ніхто не зможе допомогти тобі, а можливо й почне висміювати.

Ніхто не може бути застрахований від різних форм насилля. Іноді людина може не усвідомлювати, що стає жертвою, особливо коли на першому плані почуття до агресора, а не здоровий глузд. Віра у те, що він/вона зміниться й все припиниться — безглузда спроба, виправдати насильника.

У нинішній час, для вивчення проблем насильства, психологи й соціологи створили низку теорій аби краще й точніше дослідити феномен «насилля»: теорія соціального конфлікту, віктимологічна теорія, концепція соціальної патології, структурна теорія, теорія соціального навчання, інтерактивна теорія, теорія соціальної дезорганізації.

Теорія соціального конфлікту висвітлює конфлікт як активний процес взаємодії між людьми. Міжособистісні конфлікти — норма для суспільства, через різні точки зору на ту або іншу ситуацію, вчинку. Соціальні конфлікти мають певні імпульси, які повинні навчити домовлятися, шукати компроміси. Довго невирішенні протиріччя

можуть призвести до застосування певної фізичної чи психологічної сили, які у свою чергу можуть призвести до насилля.

Основними причинами конфлікту можуть бути протиріччя цінностей, норми поведінки та культура «старого» й «нового» покоління [22].

Жертва (слабкий член сім'ї) провокує до себе насильницькі дії від «аб'юзера», за віктимологічною теорією. За цією концепцією людина проходить 3 стадії щодо насильства:

1. Контроль над насильником із боку жертви
2. Скоєння, безпосередньо, насильства.
3. Залежність від насильника як наслідок[1].

Соціальна паталогія — першопричинна ознака насильства. Концепція соціальної паталогії зазначає, що людина, яка виросла у сім'ї, де її члени вживають алкоголь або психотропні речовини, проявляють агресію один до одного та постійно знаходяться у психологічному напруженні, мають психічні захворювання чи інші психічні паталогії, не мають уявлення щодо поняття «нормальна поведінка» та можуть бути схильні до насильницьких дій/ стати жертвою насилля [17].

Структурна теорія насилля з'єднує прихильність до насилля із владою, тобто панування патріархату/матріархату в сім'ї. Й.Гальтунг запевняє, що незадоволення потреб призводить до заперечення й, як наслідок, використання насильницьких дій для задоволення своїх потреб [54].

Теорія соціального навчання базується на реакції, інстинкту й засвоєнні. Суспільство відіграє важливу роль у стимулюванні насильства. Стереотипні ролі чоловіків (неприйнятні прояви почуттів) і жінок (слабкість, неможливість захистити себе) породжують агресивні прояви [22].

У теперішній час стало популярним наслідування. Умисна та привселюдна девіантна поведінка індивідів призводить до копіювання певних дій, аморальних вчинків, які можуть нашкодити оточуючим.

Насильство як спосіб комунікації висвітлює теорія символічного інтеракціонізму. Мова — основний об'єкт для вивчення. Головною особливістю цієї теорії є інтерпритація дій, поведінки, вербальних і невербальних засобів комунікації, пропущених через призму своєї особистості під час конкретної ситуації [30, 9].

Згідно з теорією соціальної дезорганізації, сім'я — міцний зв'язок взаємовідносин між людьми, який у свою чергу впливає на формування особистості людини. Родина передає свої цінності, звичаї й норми поведінки. Ймовірність того, що особа виросте із психологічними порушеннями у сім'ї, де коїться насильство, має високий відсоток. Дитина у дитячому віці «поглинає» інформацію як губка, агресивна модель поведінки для неї буде вважатися нормою відносин до оточуючих. У суспільстві можуть бути однодумці, які запевнятимуть, що аморальні дії — це цілком нормально.

Ця теорія виділяє деякі фактори, які можуть спричинити насильницькі дії:

- Девіантність (знецінення сімейних цінностей, внутрішньосімейні конфлікти, стреси);
- Підбурювання близького оточення до противправних дій;
- Створення іміджу «владносні» через порушення норм суспільства[22].

Із вище сказаного можемо зробити висновки, що феномен «насильство» — доволі актуальна тема для дослідження, хоч й існує із часів палеоліту. Багато науковців пропонують свої дефініції насилля, але усі вони мають спільні слова. Існують доволі різноманітні теорії

вивчення насильства, тому нами було запропоновано, на нашій погляд, найбільш розгалужені.

1.2. Проблема домашнього насильства у сучасній Україні

Тема домашнього насильства для українського суспільства досить актуальна. Із кожним роком зростає кількість випадків в Україні. Понад 150 тисяч осіб страждають від домашнього насильства в нашій країні, із них 80 відсотків - жінки. Кількість звернень до правоохоронних органів зросло на 56 відсотків [32].

Вивчаючи статистику звернень за 2022 рік [8], до початку війни, можемо зробити висновки, що найбільше повідомлень щодо насилля було у Харківській (166), Сумській (111) і Черкаській (104) областях, а найменше, тобто 0 (нуль), у Житомирській, Тернопільській, Чернівецькій та Кіровоградській областях. На перший погляд можна подумати, що ситуація більш менш контрольована, але це не так. Якщо кількість звернень дорівнює нулю, то це ще не означає, що домашнє насильство відсутнє у цих областях.

Сучасний соціолог А. Шиделко визначає «домашнє насильство – застосування сили психологічного(емоційного), фізичного, медичного, сексуального, економічного (фінансового), дозвілєвого, побутового характеру, яке вчиняється з метою приниження честі та гідності» [56].

О. Вороніна пише, що домашнє насильство – «будь – яка форма фізичного, сексуального чи психологічного насильства, яка загрожує безпеці або здоров'ю членів сім'ї з боку інших членів сім'ї»[5, с.34].

Я. Юрків вказує, що поняття «домашнє насильство» зазвичай розуміють як: « побиття; знущання; брудні лайки; приниження жертви; образи; маніпуляції; моральний та психологічний тиск; примус до небажаних дій (проституція, секс – продаж, сексуальні домагання, тощо); ізоляція жертви від її бажань (наприклад, заборона працювати, займатися улюбленою справою, утиски відносно впадощів); економічний контроль; насилля на релігійному ґрунті; фемінізація бідності» [51].

Можемо підкреслити, що поняття «домашнє насильство» дослідники трактують подібно, синонімічними поняттями. Проаналізувавши дефініції різних учених, на наш погляд, усе ж таки доцільно посилатися на формулювання, яке написано у Законі України.

Як зазначає законодавство домашнє насилля – «діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишніми чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [15].

Ми вважаємо, що саме це визначення найбільш широко ілюструє зміст та розкриває учасників діяння.

На жаль, незалежно від віку чи статі, будь – хто із членів сім'ї може стати жертвою чи кривдником. Вважаємо, що доцільно визначити осіб, які можуть бути учасниками домашнього насильства, але спочатку потрібно визначити хто є членами сім'ї. Юридично констатують, що члени родини – «особи, які перебувають у шлюбі; проживають однією

сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою; їхні діти; особи, які перебувають під опікою чи піклуванням; є родичами прямої або непрямой лінії споріднення за умови спільного проживання» [15]. Тому законодавство поширюється на «подружжя; колишнє подружжя; наречених; мати (батька) або дітей одного з подружжя (колишнього подружжя) та іншого з подружжя (колишнього подружжя); осіб, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти; осіб, які мають спільну дитину (дітей); батьків (батька, мати) і дитини (дітей); діда (баби) та онука (онучки); прадіда (прабаби) та правнука (правнучки); вітчима (мачухи) та пасинка (падчерки); рідних братів і сестер; інших родичів: дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онука); дітей подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими; опікунів, піклувальників, їхніх дітей та осіб, які перебувають (перебували) під опікою, піклування; прийомних батьків, батьків – вихователів, патронатних вихователів, їхніх дітей та прийомних дітей, дітей – вихованців, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя»[15].

Враховуючи вищесказане, можемо зазначити ознаки домашнього насильства:

- 1) «особами, які страждають від домашнього насильства, можуть бути не тільки члени сім'ї (тобто дія законодавства має поширюватися на розлучених осіб, що проживають разом; осіб, які зустрічаються, але не перебувають у шлюбі; на інших родичів, інших осіб, які пов'язані спільним побутом, мають взаємні права й обов'язки, за умови спільного проживання, а також на суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству тощо);

- 2) діяння кривдника (тобто особи, яка вчинила домашнє насильство у будь – якій формі) повинно бути протиправним (тобто суперечити нормам чинного законодавства);
- 3) діяння призвело або могло призвести до порушення прав людини і громадянина;
- 4) вина кривдника повинна виявлятися у формі умислу, а не необережності»[23, с.437].

Більшість жертв мовчать про насилля, яке над ними вчиняли, але якщо ретельно поспостерігати, то можемо помітити ознаки, які вказують, на те, що ця людина потребує допомогу.

Деякі вчені виділяють ознаки насильства за його видами. Розглянемо показники, які вказують на те, що людина тривалий час потерпає від насилля:

- фізичні ознаки: «погіршення фізичного та психічного здоров'я, емоційні та психоневрологічні розлади; синці, забиті місця, відсутність зубів, ушкодження кісток та м'яких тканин, наявність частково залікованих попередніх травм, сліди укусів, опіки незвичайної форми та в різник частинах тіла, розриви статевих органів; поганий догляд за ротовою порожниною, недотримання правил особистої гігієни, відсутність догляду за волоссям, нігтями; втрата ваги, зневоднення; наявність хвороб, що передаються статевим шляхом; викиди плоду, мертвонароджені діти, передчасні пологи, брак ваги у немовлят»[13];
- психологічні ознаки: «невідповідність отриманих ушкоджень поясненням щодо їх походження; історії про відвідування різних лікарів, які не відповідають дійсності; відкладання часу звернення за психологічною допомогою або відмова від неї чи будь – якого зовнішнього втручання, спрямованого на прояснення та корекцію ситуації; наявність скарг психосоматичного характеру; недостатне

лікування та невиконання приписів, що їх надає лікар, через «брак часу», «відсутність грошей», «необхідність виконувати хатні справи», «незначущість хвороби», «надмірне» лікування або самолікування, коли жінка на власний розсуд намагається позбутися симптомів без визначення реального діагнозу, страхи, необумовлена тривожність, нерішучість, повна безініціативність та відчуття безпорадності, депресія, нав'язливі рухи та думки, схильність до одноманітних рухів та дій на кшталт розгойдування в кріслі, різання паперу, розчісування одного й того ж пасма волосся, надмірне збудження, безсоння або, навпаки, підвищена сонливість та уповільнення рухів (прояв «лінощів», «нездатність добре виконувати свої домашні обов'язки» та підсилюють відчуття провини), втрата соціальних контактів з родичами, друзями, гостре відчуття самотності та ізольованості, уникання погляду в очі, приниженість у поведінці, квапливість, суїцидальні наміри, погрози позбавити себе життя, почуття провини та отримані фізичні ушкодження, звуження свідомості, нездатність адекватно оцінювати власне майбутнє, свої вчинки та вчинки інших людей, поєднання підозрливості з обмеженою довірливістю»[13];

- економічні ознаки: «нестача/відсутність можливість розпоряджатися сімейним бюджетом та власними коштами, відмова від праці або навчання під тиском чоловіка/ праця на посаді/робочому місці, обраному під тиском чоловіка, праця, зумовлена необхідністю утримувати чоловіка, який водночас контролює (забирає) всі фінанси в родині, одяг, взуття, які не відповідають сезону та погодним умовам, ознаки існування в злиднях (незважаючи на реальні прибутки родини), недоїдання, наявність житлових проблем (негараздів)»[13];
- сексуальні ознаки: «порушення сексуальності, зокрема зниження або втрата сексуального потягу, сексологічні та сексопатологічні

симптоми, захворювання, що передаються статевим шляхом, травми та пошкодження статевих органів, наявність викидів, мертвонароджених дітей та небажаних вагітностей»[13].

Аби скоїти злочин, потрібен мотив, а тому гадаємо, що варто розкрити причини, які спонукають до вчинення домашнього насилля. Більшість учених виділяють три основні фактори : як відповідний прояв(реакція) на знущання над собою, як спосіб становлення порядку в сім'ї та як самовираження й самоствердження.

Головними причинами, як засвідчує статистика, стають безкарність, пияцтво або алкоголізм члена сім'ї, жорстокість або агресивна поведінка будь — кого у родині [49].

К. Босак і А. Бабенко стверджують, що «основними причинами вчинення домашнього насильства криються в психологічній природі як «тирана» так і жертви. Щодо поведінки останніх, то серед причини того, що постраждалі не звертаються до правоохоронних органів, є – страх помсти з боку кривдника, страх знечистити сім'ю, відчуття особистої вини, почуття сорому, низька самооцінка, самопожертва заради дітей, фінансова залежність тощо» [2].

Можемо виділити такі причини, що призводять до домашнього насильства: «соціальні (напруження, конфлікти, насильство в суспільстві; пропагування в засобах масової інформації насильства як моделі поведінки); економічні (матеріальні нестатки; відсутність гідних умов життя та одночасно відсутність умов для працевлаштування і заробітку грошей; економічна залежність; безробіття); психологічні (стереотипи поведінки); педагогічні (відсутність культури поведінки – правової, моральної, громадянської, естетичної, економічної, трудової); соціально – педагогічні (відсутність усвідомленого батьківства, сімейних цінностей у суспільстві, позитивної моделі сімейного життя на засадах гендерної рівності, сімейного виховання на основі прав дитини);

правові (ставлення до насильства як до внутрішньосімейної проблеми, а не як до негативного суспільного явища, до членів сім'ї як до власності; недостатня правова свідомість); політичні (схильність до гендерних стереотипів; недостатній пріоритет проблем сім'ї та гендерної рівності; увага до материнства й дитинства, а не до сім'ї загалом; брак уваги до батьківства, чоловіків); соціально – медичні (відсутність репродуктивної культури у населення, відповідального батьківства, системи сімейних лікарів, алкоголізм, наркоманія, агресія тощо); фізіологічні та медичні (порушення гормонального фону, обміну речовин, швидкості реакцій; прийом збуджувальних лікарських препаратів; хвороби нервової системи тощо)»[16].

Проблема домашнього насильства, під час війни, нікуди не зникає. Війна загострює сімейні проблеми, які вирішувати стає важче, а, інколи, додає нові до вже існуючих. Війна дає хибну думку, що ця проблема є недоцільною для розгляду й вирішення, тому що на разі виникли більш вагомні обставини, які потрібно вирішувати.

Під час війни домашнє насилля стає небезпечнішим, адже через бойові дії, у людини обмежена територія пересування, зменшується кількість осіб, до яких могли б звернутися жертви за першою допомогою.

Можемо зазначити, що у період з 24 лютого по 31 травня 2022 року надійшло 5334 звернень на гарячу лінію громадської організації «Ла Страда — Україна»[9]. Як зазначають самі працівники, ця кількість є доволі великою. У деяких регіонах показник став нижче, але через те, що деякі області окуповані й не мають змоги навіть звернутися за допомогою. Після вступу до територіальної оборони чи інших підрозділів захисту, кривдники можуть бути більш жорстокі. Психоемоційні зміни можуть стати причинами насилля навіть у тій сім'ї, де панує злагода й взаєморозуміння.

Багато жертв замовчують про проблему насильства, тим самим нівелюють цю проблему. Тому ми можемо припустити, що випадки домашнього насильства збільшилися, але це важко відслідкувати й зафіксувати у воєнний час.

РОЗДІЛ 2.

ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА СЕРЕД ВРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ ДІВЧАТ

2.1. Дівчата – учениці закладів професійно-технічної освіти як вразлива категорія щодо домашнього насильства

Існує стереотип, що жертвами домашнього насильства стають члени сім'ї з неблагополучних родин, у яких образник вживає алкоголь або наркотичні речовини. Але насправді це не так. Будь — хто може стати жертвою домашнього насилля.

Основою будь — якого насилля є бажання контролювати. Але кожна людина унікальна й має свою особистість. У своїй праці Л.Собчик визначає поняття особистість: «Особистість — це відкрита для зовнішнього досвіду саморегулююча система, в якій на всіх рівнях розвитку і формування самосвідомості проявляється провідна тенденція, яка надає індивідуального забарвлення таким структурним компонентам, як мотиваційна направленість, емоційна сфера, стиль мислення і спосіб спілкування з оточуючими. Вона відкрита зовнішнім впливам і має властивість динамічності, реагуючи на зміни середовища в межах індивідуального окресленого діапазону мінливості, що робить її адаптивною і витривалою до стресу. Вищі рівні самосвідомості, ієрархія цінностей і соціальна спрямованість не лише під впливом соціуму, а й

залежить від індивідуального тропізму. Тобто неусвідомленого потягу. Що значно обмежує кількість варіантів вибору конкретної людини при освоєнні нею оточуючого світу»[45].

Якщо проводити паралелі між жертвами домашнього насилля, можемо побачити, що вони мають між собою спільні характеристики. Л.Романовська і О. Василенко у своїй роботі провели дослідження щодо властивостей жінок, які зазнали домашнього насильства.

Таблиця 2.1.1

Показники індивідуально - типологічних властивостей жінок, які зазнали домашнього насильства у сім'ї (у %)[41]

№ з/п	Індивідуально - типологічні властивості	Норма	Акцентуація	Дезадаптація
1.	Тривожність	0	17,1	28,6
2.	Сензитивність	0	2,9	25,7
3.	Лабільність	5,7	22,9	22,9
4.	Інтроверсія	8,6	22,9	14,2
5.	Екстраверсія	20	5,7	5,7
6.	Ригідність	20	5,7	2,9
7.	Агресивність	20	5,7	0
8.	Спонтанність	25,7	17,1	0

Можемо побачити, що жінки — жертви діляться на два типи: «сильний» і «слабкий». Перший тип характеризується у комунікативності, надмірній активності, бурхливій реакції на стрес, вираженій потребі у самоствердженні й визнанні, нестійкості у бажаннях й прагненнях, можуть бути дратівливими, агресивними, образливими та спонтанними у своїх діях або емоціях. Другий же тип має пасивну соціальну поведінку, сором'язливість, невпевненість у собі,

недостатньо товариські, схильні до самозвинувачення й самоаналізу й надто вразливі.

Багато дослідників визначають такі психологічні й соціально — педагогічні характеристики жертв домашнього насильства «фрустрація та депресія, соціальна ізоляція, самознищення (суїцид), залежність (емоційна, психологічна, економічна, фізична, сексуальна), відчуття провини, низька самооцінка, криза ідентифікації, втрата відчуття загрози»[31, с.44].

Жертви домашнього насилля — жінки характеризуються ось такими спільними рисами: «мають низьку самооцінку, дотримуються традиційних уявлень про родину, про роль жінки в сім'ї, про «жіноче призначення», схильні брати на себе відповідальність за дії винного, страждають від почуття провини, здебільшого пасивні, але при цьому досить сильні, щоб використовувати оточення для виживання, а іноді — для уникнення чергового акта насильства, демонструють ознаки відчутної реакції на стрес і висловлюють своє невдоволення, що вказують на психофізіологічні розлади, вважають, що «успішні» сексуальні стосунки можуть стабілізувати відносини в цілому, переконанні, що ніхто не може допомогти їм розв'язати проблему насильства в сім'ї» [39, с. 21].

Із вище сказаного можемо зробити висновки, що домінуючою ознакою жертви домашнього насильства є низька самооцінка. На нашу думку, самооцінка — важлива для формування особистості кожної людини. Упродовж усього життя вона змінюється, але ще з дошкільного віку дитину потрібно навчити правильно її формувати. Психологи переконані, що самооцінка формується коли дитина/доросла людина виконує якісь складні завдання, тим самим кидаючи собі виклик.

Проаналізувавши наукову літературу, вважаємо за потрібне висвітлити портрет жінки — жертви домашнього насильства. Ми не

може вказувати, що кожна жертва є такою, але певні схожі риси збігаються.

Цінності, притаманні постраждалим від насильства:

- Найголовніше у житті — сім'я;
- Діти — квіти життя, заради яких ти живеш;
- Бути хорошою господинею й матір'ю (підкріплення шукати у схваленнях оточення);
- Можна терпіти усе, аби моєму партнерові було добре комфортно.

Мотивами життєдіяльності жертви домашнього насильства є :

- Жити мирно й уникати конфліктів можна завдяки слугуванню своєму партнерові;
- Самореалізація — віддавати всю себе близьким;
- Самопожертва й ризик заради дитини й близьких — альтруїзм;
- Безперспективність щодо зміни обставин власного життя;
- Прийняття стигми «ні на що не здатна»;
- Переконавання у своїй безнадійності подолання насильства у родині.

Жертва має такі моральні й етичні норми: «необізнаність щодо прав людини та неготовність їх обстоювати; спрощення правової ситуації щодо себе, свого партнера та своїх дітей. Правова безпорадність; спрощення моральних норм щодо чоловіка(партнера)»[36, с. 30]. «Він господар — йому можна майже все, аж до інцесту щодо моїх дітей»[36, с. 30]. «Готовність заплющувати очі на жорстокість щодо дітей, зокрема жорстокість вітчима; самопожертва заради успіхів чоловіка (партнера) та дітей; готовність відмовляти собі у всьому на користь близьких; цінність подолання бідності переважає порівняно з цінністю добropорядності; засмученість та почуття пригнічення в зв'язку з неможливістю самореалізуватися та уникнути насильства, перебуваючи у колі насильства»[36, с. 30].

Рівень інтелектуального розвитку також впливає на виявлення схильності до домашнього насильства. У потенційної жертви насилля можна помітити відсутність своєї чіткої точки зору й власного мислення. Такими людьми легко маніпулювати, вони швидко підпадають під вплив. Вони бояться брати на себе відповідальність, тобто не готові до самостійного життя. Їм бракує досвіду й креативності у розв'язанні конфліктів й прийнятті рішень без негативних наслідків. Жертви не вміють аналізувати й робити висновки з помилок інших, аби в майбутньому не допускати у власному житті. Такі люди шукають самореалізацію через самопожертву щодо чоловіка (партнера) і дітей й ідеальне ведення домашнього господарства. Жертви занижують свою самооцінку аби вирішити самостійно свої проблеми або знайти вихід із скрутного становища. Постраждала завжди шукає провину в собі зі слова «зі мною щось не так», але вона впевнена, що це все мине й буде усе гаразд.

Для жертв домашнього насильства характерні дитячі психологічні травми, закритість, самостигматизацію і втома. Ми можемо спостерігати депресію, відчай, почуття спустошеності та зневіри. Такі люди запрограмовані на готовність приниження, рабських умов життя та примусу. Вони відчувають себе безпорадними, а тому потребують допомоги, опіку над собою. А також постраждалих переслідує страх щодо цькування з боку кривдника й вони залежні від думки оточуючих.

Можемо спостерігати не великий запас життєвих умінь жертви насилля: «цілі міфологізовані та примарні; невміння протистояти психологічному впливу, не вміє ставити свої власні цілі та шукати методи їхньої реалізації, навички та вміння спілкування обмежені, особливо щодо людей, що є вище за статусом, чи ті, від яких вона залежить; страх перед конфліктами, невміння визначити конфлікт та гнучко знайти шлях до його розв'язання; низький рівень локус контролю (покладати надії не

на себе, а на інших); відсутність практики самостійного прийняття рішень»[36, с. 31 — 32].

Ніяка людини не обходиться без особистісних рис, так і постраждала має певні особистісні риси:

- Альтруїзм;
- Невпевненість у собі та своїх діях;
- Залежність від людей та їхніх думок;
- Легко піддається до впливу;
- Наївність;
- Несамостійність;
- Схильність «плити за течією»;
- Довірливість;
- Заляканість;
- Лідерські якості слабо виражені або зовсім відсутні;
- Пристрасть до мандрів;
- Надмірне почуття відповідальності перед іншими людьми.

Хочемо зазначити, як показують дослідження різних учених[53], особи, які зазнавали домашнє насильство у дитячому або підлітковому віці від батьків чи стали свідками насильства у родині втричі частіше можуть ставати жертвами насилля вже у дорослому житті. Формується так звана навчена безпорадність.

Американський психолог Селігман Мартін досліджував безпорадність саме як «психологічний стан, який виникає внаслідок реакції на невідконтрольні, переважно неприємні події і проявляється в негативному очікуванні майбутніх подій і результатів діяльності»[55].

Можемо підсумувати, що навчена безпорадність — стан, при якому особа вважає, що не може вплинути на зовнішні події, тому що від неї нічого не залежить, а тому не робить ніяких дій щодо зміни своєї ситуації.

Із вище перерахованого можемо припустити, що дівчата, які навчаються у професійно — технічних училищах, можуть бути потенційними жертвами домашнього насилля. Аби довести це, спробуємо навести деякі факти, які нашоувхують на правильність цього припущення.

Було проведено дослідження, у якому приймали участь 3000 жінок України [34]. Виявили, що 67 відсотків жінок, віком від 15 років, зазнавали домашнього насильства.

Стати жертвою домашнього насильства може кожен. Це не залежить ні від соціального статусу людини, ні від рівня її освіти. Але статистика стверджує, що більшість жінок — жертв домашнього насильства (68,3 %) мають низький освітній рівень (середню або професійно — технічну освіту)[10]. «Жінки, що мають вищу освіту й високий соціальний статус, не можуть миритися з будь — якими формами насильства по відношенню до себе. Особливо болісно вони реагують на психологічний тиск і пригноблення. Часто саме цей вид насильства спонукає їх до радикальних змін власного життя»[47, с.15].

Як правило, до професійно — технічних закладів освіти вступають особи, які мають недостатньо високий рівень знань. Це може бути обумовлено різними причинами: вади фізичного розвитку, слабкий розумовий розвиток або недоліки виховання, несприятлива атмосфера у сім'ї. Родина — перший чинник, який впливає на людину та формування її особистості.

Важливо зрозуміти, що освіта, відіграє важливу роль у подальшому житті кожної людини, а особливо у формуванні свідомості особи. Обізнана людина сприймає суспільні явища більш правильно й може усвідомлювати їх прояви на ранніх стадіях, «кожен додатковий рік навчання жінки знижує вірогідність насильства над нею до 22%.

Безробітні жінки або зайняті на непрестижних професіях частіше становляться жертвами»[24, с.127].

За статистичними даними [18, с.34] можемо сформуванати таблицю кількості постраждалих від насильства у сім'ї за видами їх діяльності.

Таблиця 2.1.2.

Кількість постраждалих від насильства у сім'ї за видами їх діяльності
(За даними [18, с 34])

Діяльність постраждалої	Відсотки (%)
Робітничі спеціальності	22,4
Службовці, фахівці у галузі будівництва, виробництва, торгівлі й надання послуг	9,1
Службовці, спеціалісти в галузі науки, освіти, охорони здоров'я та соціального забезпечення	8,4
Представники правоохоронних органів	1,4
Підприємці	2,1
Пенсіонери	18,9
Не працюють і не навчаються	28,6

Як бачимо, жінки, які мають робітничі спеціальності чи не працюють або не навчаються більш вірогідно можуть стати жертвами домашнього насильства у майбутньому.

Підводячи підсумки усього сказаного, ми можемо сказати, що дівчата — учениці професійно — технічних училищ можуть виступати потенційними жертвами домашнього насильства, тому що чинники, які впливають на особистість, яка може стати потерпілою домашнього

насилля, присутні у цих дівчат. Освіта й престижність професії жінки стають важливими ресурсами у попередженні домашнього насильства, тому що зменшена ізоляваність позитивно впливає на психологічний й фізичний стан людини.

2.2. Організаційні та методичні умови профілактики домашнього насильства серед дівчат — учениць закладів професійно — технічної освіти

Проблема домашнього насильства поширена в усіх країнах світу. Діти, які стають свідками домашнього насильства, можуть перейняти таку модель поведінки у подальше власне життя. На нашу думку, аби подолати негативне явище, потрібно його попередити.

Основними завданнями соціальної роботи у боротьбі з домашнім насильством є профілактика й попередження усіх проявів насильства в родині, надання соціально — психологічної підтримки жертвам насилля й проведення корекційної роботи із поведінкою образника.

Профілактична робота — одна з поширених і найважливіших форм подолання проблем. Фахівчиня О. Безпалько констатує, що соціальна профілактика — «це зусилля, спрямовані на превенцію соціальних проблем чи життєвих криз клієнтів, окремих груп або попередження ускладнених вже наявних проблем» [3, с.31]. Фахівці акцентують на проведенні профілактики жорстоко поводження. Науковці виділяють первинну, вторинну й третинну профілактики. Первинна профілактика спрямована більше на формування здорового способу життя, а не на попередження проблеми. Вторинна профілактика спрямована на застереження загострення негативного явища, стимул для зміни поведінки людини. Третинна профілактика — «комплекс соціальних, освітніх та медико — психологічних заходів, спрямованих на відновлення особистісного та соціального статусу людини, повернення її в сім'ю, до суспільного корисної діяльності, освітній заклад, трудовий колектив»[11, с.15].

Розглянемо перші два види профілактики, тому що для нашого дослідження ми використовуємо саме первинну й вторинну профілактику.

Первинна профілактика ставить перед собою цілі: «удосконалювання, підвищення ефективності використовуваних молоддю людиною активних, конструктивних поведінкових стратегій; збільшення потенціалу особистісних ресурсів (формування позитивної, стійкої Я — концепції, підвищення ефективності функціонування соціально підтримуючих мереж, розвиток емпатії, внутрішнього контролю власної поведінки і т.д.)»[11, с.14].

У свою чергу, вторинна профілактична робота спрямована на виконання таких завдань: «виявлення та усунення причин і умов, що сприяють формуванню негативного явища або девіантної поведінки особи; надання своєчасної соціально — педагогічної підтримки підлітку, молодій людині, сім'ї, що перебуває у складних життєвих обставинах; мотивування особи до зміни способу життя та відмови від небезпечних та/або неправомірних поведінкових практик; відпрацювання умінь та навичок, які дозволять особі відмовитись від руйнівної моделі поведінки на користь усвідомленій, безпечній поведінці; посилення підтримуючого середовища — розвиток підтримуючих мереж з числа найближчого оточення, закладів освіти, відповідних соціальних служб»[14].

«Організація центрів підтримки сім'ї, проведення інформаційних кампаній, створення програм усвідомленого та відповідального батьківства, програм для молоді, які мають на меті сформувати навички самостійного життя, навички вирішення конфліктних ситуацій, побудові стратегії власного життя, переконання, навіювання, робота в громаді»[41] — ефективні форми профілактичної роботи.

Вважаємо, що нам потрібно висвітлити методи (Таб. 2.2.1.), які використовують для «промивання мізків» потенційних жертв

насильства. Кривдник застосовує методи маніпуляцій для заволодіння свідомості іншої людини, щоб задовольняти свої проблеми при мінімальному прикладанні зусиль.

Таблиця 2.2.1.

«Спеціальні методи маніпулювання свідомістю людини» [26]

Метод	Очікуваний ефект
Ізолювання	Ізолювання жертви від будь — яких джерел суспільної підтримки для її опору, концентрації її почуттів на стосунках з кривдником. Узалежнення жертви від кривдника
Концентрація уваги	Концентрація уваги на власній ситуації сприяє самозаглибленню, анулює ту психічну діяльність, якої кривдник не в змозі контролювати
Виснаження, замученість жертви	Ослаблюється фізична й психічна опірність жертви.
Погрози	Викликають страх і втрату надії
Періодичне виявлення поблажливості	Створюється позитивний мотив довіри
Демонстрація «всемогутності»	Переконує жертви в даремності її опору
Деградація	Призводить до того, що чинення опору починає видаватись жертві більш загрозливим для почуття власної гідності, аніж капітуляція
Примушування	Витворює в жертви навички слухняності

до виконання простих вимог	
----------------------------	--

Отже, профілактична робота повинна бути спрямована, насамперед, на цінність себе й власного простору. Потрібно навчити людину будувати власні кордони, відстоювати власну думку й поважати себе.

Окрему роль у попередженні домашнього насильства займають заклади освіти. На законодавчому рівні зазначені певні повноваження щодо проведення заходів протидії й запобігання домашньому насиллю: «проводять з учасниками навчально — виховного процесу виховну роботу із запобігання та протидії домашньому насильству; повідомляють не пізніше однієї доби службу у справах дітей, уповноважені підрозділи органів Національної поліції України у разі виявлення фактів домашнього насильства стосовно дітей або отримання відповідних заяв чи повідомлень; проводять інформаційно — просвітницькі заходи з учасниками навчально — виховного процесу з питань запобігання та протидії домашньому насильству, у тому числі стосовно дітей та за участю дітей, приділяючи особливу увагу формуванню небайдужого ставлення учнів до постраждалих дітей, усвідомлення необхідності невідкладного інформування вчителів про випадки домашнього насильства, що стали їм відомі, повідомлення про такі випадки до кол — центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статті та насильству стосовно дітей; організують роботу практично психолога та/або соціального педагога з постраждалими дітьми; взаємодіють з іншими суб'єктами, що здійснюють у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; звітують центральному органу виконавчої влади, що реалізують державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, про результати здійснення повноважень у цій сфері у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади,

що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству»[15, ст.11].

Проведення профілактичних заходів у закладах освіти стають більш ефективними тоді, коли викладачі й інші працівники у сфері освіти обізнані щодо явища домашнього насильства, бути інформаційно готовими, усвідомлювати свою роль у проблемі й чітко розуміти, як діяти при наданні допомоги.

Ми можемо говорити про соціально — педагогічну профілактику домашнього насильства дітей, через те, що у професійно — технічних училищах більшість учнів це особи, які не досягли 18 років, а за Сімейним кодексом «правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття»[43].

Доцільно привернути увагу до поняття «жорстоке поводження з дитиною», аби краще побудувати алгоритм соціально — педагогічної профілактики. О. Грицевич трактує жорстоке поводження з дітьми — це «будь — які дії фізичного, психологічного, сексуального або економічного характеру щодо дитини в сім'ї або поза нею, які порушують права та свободи дитини, наносять шкоду її фізичному або психічному здоров'ю. Жорстоке поводження з дитиною також є бездіяльність батьків (усиновителів), опікунів (піклувальників), інших осіб, які їх замінюють, якщо така бездіяльність перешкоджає оптимальному розвитку дитини, наносить шкоди її фізичному або психічному здоров'ю (зневажання основних потреб дитини, відсутність умов для нормальної життєдіяльності, турботи про її здоров'я та розвиток тощо)» [14, с.199].

Заклади освіти стають тими об'єктами, які об'єднують між собою дітей й батьків, а тому можуть впливати на обидві сторони. Вони беруть на себе відповідальність проводити превенцію домашнього насилля у

трьох напрямках: робота з дітьми, робота з батьками та робота з колективом закладу.

Профілактична робота з дітьми включає в себе навчання здоровому способу життя, міжособистісним відносинам й соціальному розвитку. Особливо важливо приділяти увагу поведінці дитини, потрібно навчити володіти своїми емоціями й правильно поводитися у різних ситуаціях, не допускати розвитку адиктивної поведінки.

Робота з батьками — одна із важливих профілактик домашнього насильства та формується з : «батьківської просвіти (права та потреби дітей, права та обов'язки щодо дітей, особливості розвитку дітей, родинного виховання, жорстоке ставлення до дітей і насильства в сім'ї — його сутність, наслідки, відповідальність); формування толерантності, життєвих сімейних умінь і навичок (комунікативних, прийняття рішень, прогнозування, управління собою)»[28, с.53].

Соціально — профілактична робота з педагогами включає в себе: «учительську просвіту про права та потреби дітей, відповідальність вчителів за дітей; взаємодію вчителя з сім'єю учня; права, обов'язки і відповідальність батьків за дітей; сутність жорстокого ставлення до дітей, насильства щодо дітей в сім'ї та навчальному закладу, відповідальність за них; професійну педагогічну етику, взаємодію суб'єктів захисту прав дітей; формування у вчителів умінь і навичок розпізнавати і виявляти жорстоке ставлення до дітей/насильство, толерантного ставлення до дітей з різних сімей, комунікативних умінь спілкування, майстерності управління собою і ситуацією, розв'язання конфліктів раціональним способом (тренінги, семінари, рольові та ділові ігри)»[25].

Ми повинні розуміти, що заклади освіти стають тим суб'єктом, який може надати допомогу й у попередженні домашнього насильства й у безпосередній допомозі при домашньому насиллі. Психологи й

соціальні педагоги інтенсивно працюють як індивідуально з батьками, так і разом з дітьми. Головна ціль такої роботи — взаєморозуміння й доброзичлива атмосфера у родині. Але спеціалісти працюють у межах своєї компетентності, та мало взаємодіють із іншими спеціалізованими службами.

Пріоритетним завданням закладів освіти стає покращення взаємодії із різними секторами суспільства (громадський і національний рівень) та відомствами щодо запобігання домашнього насильства.

Психологи стверджують, що профілактичні роботи потрібно проводити саме з дітьми старшого шкільного віку/учнями, які навчаються у професійно — технічних училищах. Вони можуть бути потенційними жертвами домашнього насильства з боку своїх батьків. Учні зіштовхуються із жорстокістю з боку дорослих і не завжди розуміють, що з цим робити та як уберегти себе від насильства. Агресія щодо дитини, може «впливти» в агресію, яку створює вона сама до оточуючих. Це може проявлятися у поведінці, відношенні та діях учня.

Для попередження проблеми домашнього насильства, соціальним працівникам/педагогам доцільно використовувати первинну й вторинну профілактику. Перший вид спрямований на велику кількість учасників й пропаганд здорового способу життя. Другий спрямований на підтримку людини, виявлення й усунення умов або причин для створення негативного явища.

РОЗДІЛ 3.

ПРОФІЛАКТИКА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА СЕРЕД ДІВЧАТ, ЯКІ НАВЧАЮТЬСЯ У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНО — ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

3.1. Соціальне дослідження рівня знань дівчат – учениць закладів професійно — технічної освіти щодо домашнього насильства

АКТУАЛЬНІСТЬ. Сім'я — це перший приклад відносин у суспільстві. Родина стає головним інститутом соціалізації будь — якої людини. Проблема насильства у сім'ї становить загрозу не лише для членів сім'ї, а й для усього людства у цілому. Свідкам насильницьких дій завдають шкоди психічному й фізичному здоров'ю. Не кожна доросла людина може таке витримати, не говорячи про дитину, у якої психіка тільки формується.

Попередити домашнє насильство — одне з найважливіших завдань людства. Статистика висвітлює колосально високі показники, але ми розуміємо, що це тільки той відсоток, які звернулися по допомогу.

Для кращої ефективності профілактичної роботи щодо домашнього насильства, ми повинні розуміти, який рівень знань у потенційних жертв із даної проблеми. Адже ми можемо працювати з більш складними ситуаціями, а люди можуть не знати простого, не правильного трактувати навіть поняття «домашнє насильство».

ПРОБЛЕМНА СИТУАЦІЯ. Подолання проблеми починається з простого. Правильне розуміння домашнього насильства є початковим захистом кожної особистості. Стати жертвою насилля — швидкий процес, але навіщо це допускати, якщо можна його попередити.

Знання про проблеми суспільства дають певну гарантію про те, що люди мають певну уяву про негативне явище, а тому зможуть самостійно його виявити й уникнути неприємні наслідки.

ОБ'ЄКТ: дівчата — учениці, які навчаються у професійно — технічних училищах

ПРЕДМЕТ: рівень знань дівчат — учениць, які навчаються професійно — технічних училищах, щодо домашнього насильства.

МЕТА: виявити рівень обізнаності дівчат — учениць, які навчаються у професійно — технічних училищах щодо домашнього насильства.

ЗАВДАННЯ:

1. Дослідити прояв домашнього насильства.
2. Охарактеризувати основні причини домашнього насилля.
3. Виявити обізнаність дівчат щодо звернення при домашньому насильстві.

ФОРМУЛЮВАННЯ ГІПОТЕЗ: Базуючись на власних знаннях, науковій літературі й матеріалах із відповідної тематики, можемо припустити:

- Основними проявами домашнього насильства є психологічний тиск і застосування фізичної сили;
- Головні причини домашнього насильства — мовчання постраждалих, можливість уникнути покарання й низька самооцінка;
- Соціальні служби й гарячі лінії — перші, куди можна звернутися при домашньому насильству.

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ Й УТОЧНЕННЯ ПОНЯТЬ.

Фізичне насильство — застосування фізичної сили для нанесення легких й тяжких ступенів побоїв або інших насильницьких дій, які призводять до летального кінця і караються законом [15, ст. 1].

Психологічне насильство — застосування вербальних і невербальних засобів для образи людини або які можуть спричинити невпевненість у собі, знизити самооцінку, обмежити волевиявлення особи, спричинити нездатність захищення власної думки або порушити психічне здоров'я [15, ст.1].

Сексуальне насильство — застосування дій сексуального характеру, примушення до інтимної близькості, домагання чи згвалтування або змушення бути присутнім при діях сексуального характеру [15, ст.1].

Економічне насильство — контроль й обмеження використання фінансів, часткова заборона користування побутовими предметами, їжею, одягом, перешкоджання для отримання послуг, які потребує людина та обмеження інших дій економічного спрямування [15, ст.1].

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ: анкетне опитування.

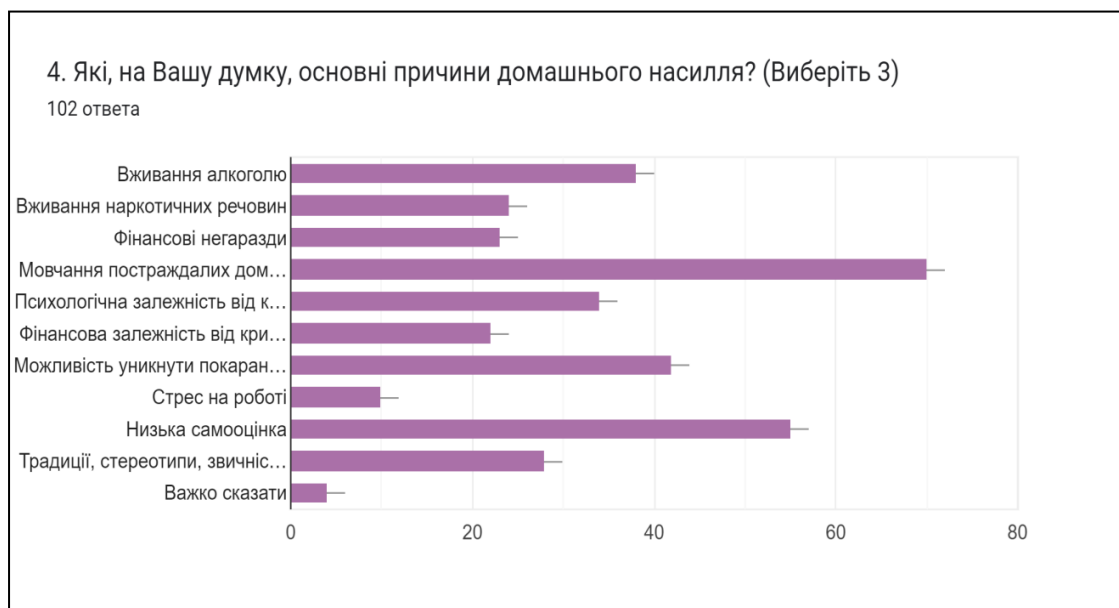
Наше дослідження проводилося на базі Київського вищого професійного училища швейного й перукарського мистецтва. У дослідженні брали участь учениці училища, для покращених організаційних й методичних умов профілактики домашнього насильства. Вік учасників варіюється від 15 до 18 років.

Під час проведення дослідницької діяльності було виявлено, що під проявом домашнього насильства більшість кореспондентів зазначило побиття, приниження й психологічний тиск.

«Воно може бути як фізичне, так і психологічне. В будь-якому випадку, насильнику приносить задоволення страждання жертви, таким чином він/вона знімає стрес, як мінімум. А жертва в будь-якому випадку психологічно травмована, і частіше залякана на стільки, що не звертається за допомогою. Насилля може проявлятися в звичайному рукоприкладстві, криках, приниженні гідності людини» — зазначає один із учасників опитування.

Тобто домашнє насилля асоціюється із фізичним й психологічним насильством. Деякі, також, зазначали сексуальне й економічне насильство, але таких відповідей було надто мало. Тому ми не можемо віднести ці види насилля до асоціацій наших кореспондентів.

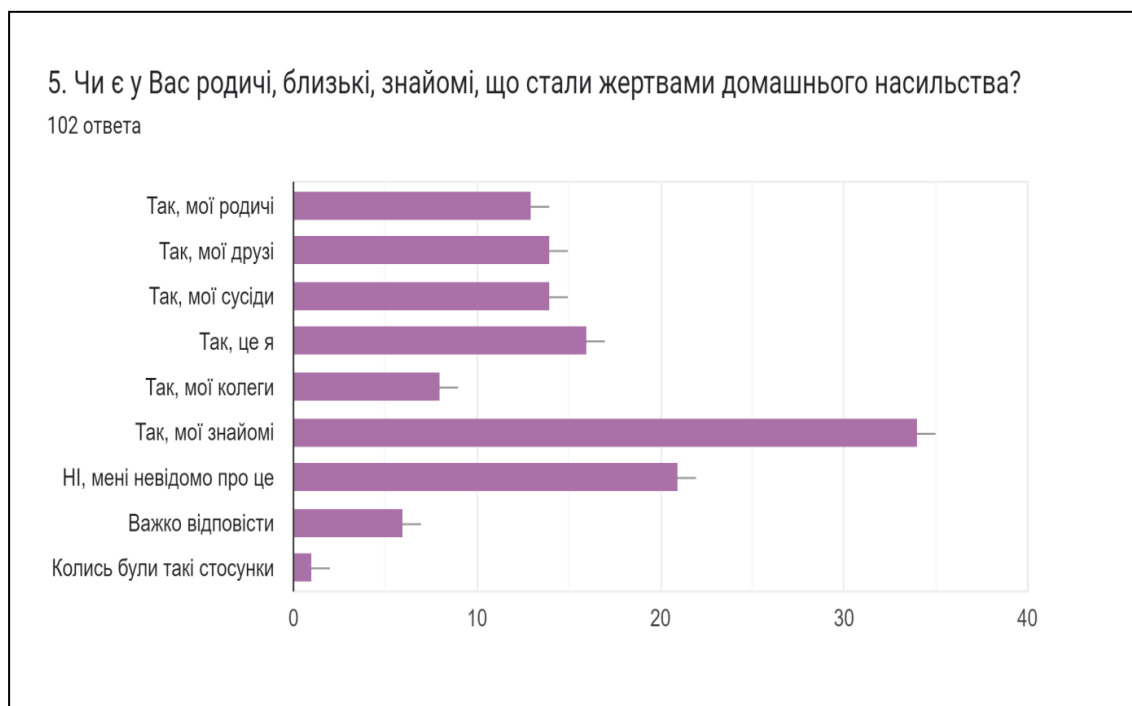
Основними причинами домашнього насильства виділяють мовчання постраждалих (68,6%), низька самооцінка (53,9%) й можливість уникнути покарання (41,2%).

Діаграма 3.1.1. (власна розробка)

Можемо побачити, що доволі великий відсоток визначили учасники, також, вживання алкоголю(37,3%) та психологічна залежність від кривдника (33,3%).

Кореспонденти, також зазначили, що володіють інформацією щодо тих, хто постраждав від домашнього насильства.

Діаграма 3.1. 2. (власна розробка)

Можемо побачити, що найбільше учасників опитування мають знайомих, які постраждали від домашнього насильства, а самих жертв становить 15,7% .

Згідно з анкетним опитуванням, постраждалі від домашнього насильства не звертались до правоохоронних органів за допомогою через те, що боялись осуду від суспільства й мали залежність від кривдника. Тому ми можемо тільки здогадуватися про реальну кількість жертв домашнього насильства.

Найбільш складним запитанням виявилось «Куди звернутися, якщо зіткнулися з домашнім насильством, окрім поліції?». Учасники опитування усе ж зазначили у першу чергу рідних та друзів, потім соціальні служби й гарячу лінію, але більшість не вказали конкретно. Деякі поділилися номерами гарячих ліній й центрами, де надають допомогу:

«Лікарні, гаряча лінія 116 123» — вказав учасник опитування. «Так, наприклад сервіс «Позовите Галю ...» — написав кореспондент.

«Центр гендерної рівності, підрозділ «Поліна», фонд опору, центр «право здоров'я»» — зазначив учасник анкетування.

Було згадано фонд Марії Єфросиніної «Фонд Маша»[48], де зазначена ціль — протидія будь — якому виду насильства.

Тому вважаємо, що одна із профілактичних робіт попередження домашнього насильства повинна бути знайомство із службами, де надають допомогу жертвам домашнього насилля.

Отже, домашнє насильство стало вагомою проблемою, яка широко розповсюджена й заслуговує уваги, як зазначили більшість наших кореспондентів у своїх анкетах (84,3%).

Діаграма 3.1.3. (власна розробка)

Враховуючи отриману інформацію й проаналізувавши наукову літературу, можемо зробити висновки:

1. Більшість людей вважають, проявами домашнього насильства фізичне й психологічне насилля, не враховуючи сексуальне й економічне насильство.

Можливо це через те, що два останніх види насилля не так просто виявити й розпізнати. Економічне насильство більшість людей навіть не помічають.

2. Основними причинами домашнього насильства зазначають усе ж таки мовчання жертви, можливість уникнути покарання й низьку самооцінку.

Суспільство розділяє головні й другорядні причини застосування насильницьких дій, а тому вживання алкоголю й наркотиків та фінансові негаразди не виділяють як основні чинники домашнього насильства.

3. Люди володіють інформацією про те, де можуть надати допомогу, але, якщо зіткнуться із домашнім насиллям, алгоритм дій не відразу побудують у своїй свідомості.

Вважаємо, потрібно приділити більше уваги службам, які надають допомогу при домашньому насиллю.

Можемо зазначити, що рівень володіння знань щодо домашнього насилля достатній для розуміння серйозності проблеми, але потрібно підкорегувати деякі прогалини, які будуть важливими у подальшому житті.

3.2. Методичні рекомендації щодо профілактики домашнього насильства серед вразливих категорій дівчат, які навчаються у закладах професійно – технічної освіти

Після аналізу наукової літератури та документів відповідної тематики, можемо зробити висновки, що профілактика попередження й запобігання домашньому насильству — колективна робота, не праця однієї особи. Соціальний працівник/соціальний педагог, психолог, соціальні служби та працівники навчальних закладів повинні бути як єдиний організм, який докладає максимум свої зусиль для виконання своєї мети. Кожен із них виконує свою місію і не розділяються головні й другорядні ролі при наданні допомоги.

Соціальний працівник/соціальний педагог повинен проводити соціально - просвітницьку діяльність у сфері домашнього насильства. Важливо пояснити передумови виникнення, ознаки й наслідки самого насильства. Головним завданням постає виявлення факту домашнього насильства/потенційного домашнього насильства, а також ведення обліку тих, хто опинився у складних життєвих обставинах або мають загрозу вчинення насильства у сім'ї.

Психолог у свою чергу має визначати психологічне здоров'я й підтримує сприятливий клімат у середовищі. Психологічна робота має бути направлена більше на виявлення можливої зміни поведінки, її корекцію, попередження й запобігання негативних явищ, які б змогли вплинути на зміни людини. Важливо навчити дітей уникати конфліктних ситуацій або вирішувати конструктивним діалогом.

На працівники освітніх закладів покладають роботу щодо здорового способу життя учнів та проведення батьківських зборів для встановлення контакту та позитивній взаємодії у родині. Головна мета — взаємодія сім'ї й освітнього закладу. Якщо педагог буде співдіяти із

родиною, то з легкістю зможе виявити зміни, які відбуваються на підставі переміни взаємодії в сім'ї.

У свою чергу керівник закладу освіти зобов'язаний забезпечувати реалізацію: «проведення з учасниками освітнього процесу виховної роботи із запобігання та протидії насильства; здійснення з учасниками освітнього процесу інформаційно — просвітницьких заходів з питань запобігання та протидії насильству, у тому числі стосовно дітей та за участю дітей; організація роботи практичного психолога та/або соціального педагога з постраждалими дітьми; визначення уповноваженого спеціаліста з числа працівників закладу для проведення невідкладних заходів реагування у разі виявлення фактів насильства та/або отримання заяв/повідомлень від постраждалої особи/інших осіб»[38, п.39].

Повинна бути присутня психолога — педагогічна робота щодо статевого дозрівання, статевої відносин й відносин у цілому між дівчатами й хлопцями. На жаль, у деяких родинах не підіймається тема статевої освіти через різні причини: виховання, релігійні погляди, недостатність інформації для коректного пояснення основи тощо. Тому, аби правильно й коректно, без травмування психіки дітей пояснити такий особливий матеріал, потрібно мати певні уявлення особливості віку дитини.

Соціальні служби мають проводити майстер — класи, інформаційні лекції щодо своєї роботи. Як показало дослідження більшість не знають куди звернутися за допомогою. Великим плюсом стає те, що люди знають про існування соціальних служб, але не мають поняття куди звертатися за допомогою, як працює та чи інша служба, на що вони можуть розраховувати та протягом якого терміну може надаватися допомога.

Наприклад, кризовий центр надає психологічні, юридичні, соціальні й медичні консультації, надає тимчасовий притулок, але не більше ніж 90 діб. Центр допомагає у пошуках роботи, якщо її не має чи людина не може відвідувати попередню через загрозу контакту із кривдником.

Установи й заклади охорони здоров'я проводять обстеження осіб, які зазнали домашнього насильства й надають документи із результатами обстеження, для подальшої подачі заяви на кривдника з підкріпленням лікарського заключення про стан здоров'я жертви.

Центри соціальних служб для сімей, дітей та молоді консультують й надають допомогу у психологічних, соціальних й юридичних послугах.

Соціально — реабілітаційні центри (дитяче містечко) створюють нормальні соціальні — побутові умови для сприятливої життєдіяльності дітей, надають психологічну, медичну, соціальну, педагогічну й юридичну допомогу з урахуванням особливостей потреб та надають соціальний захист дітям.

Для кращого запам'ятовування, потрібна візуалізація. Тому було б корисно проводити екскурсії в закладах, які надають допомогу при зіткненні з домашнім насильством. Працівники центрів і служб можуть наочно показати невелику частину своєї роботи, аби було зрозуміло, чого очікувати при зверненні за допомогою.

Ми вважаємо, що кожен із перелічених суб'єктів протидії домашньому насильству повинен наголошувати про гарячі лінії, які надають невідкладну допомогу:

- 116 — 123 чи 0800 — 500 — 335 — Національна «гаряча лінія» із запобігання домашньому насильству, де можна отримати швидко психологічну допомогу;
- 15 — 47 — гаряча лінія із запобігання та протидії домашньому насильству, протидії торгівлі людьми. Цей номер є безкоштовним та цілодобовим;

- 772 або 0800 — 500— 225 - Національна дитяча «гаряча лінія»;
- 0800 — 500 — 202 — «гаряча лінія» Національної поліції України, яка працює з 8:00 до 20:00 щодня.

Особливу увагу, при проведенні робіт щодо попередження й запобігання домашнього насилля, потрібно приділити його видам, тому що економічне насильство суспільство мало хто помічає, хоча воно може бути присутнє у кожній родині, а сексуальне насильство — тема, яку замовчують, у силу «савдепівському» вихованню, де говорити про інтимні стосунки, а особливо про секс, не прийнято й навіть вульгарно і не важливо, що це може зашкодити як фізичному, так і психологічному здоров'ю жертви.

Друга, найбільш болюча тема, яку потрібно проговорювати — алгоритм дій при зіткненні з домашнім насильством. Подзвонити у поліцію — це хороша ідея, але якщо ситуація загрожує вашому життю або життю дитини, потрібно кардинально швидко діяти.

У таких випадках, на профілактиці домашнього насильства потрібно пояснити, що важливі документи потрібно зберігати в одному місці, якщо наразі потрібно буде швидко кудись піти з дому. Зазначити про кризові центри й порядок їхньої роботи, вказати служби, які надають допомогу при домашньому насиллю та нагадати про гарячі лінії, які надають консультацію «тут і зараз».

У таких випадках доцільно використовувати інформаційні лекції, майстер — класи, тренінги для учнів та їх батьків. Потрібно прищеплювати учням і батькам небайдуже ставлення до будь — яких проявів домашнього насильства. Вагомо проводити профілактичні роботи з працівниками системи освіти, для поповнення знань з тематики домашнього насильства та правильне використання засвоєної інформації у межах своєї компетенції.

Взаємодія закладів освіти з соціальними службами пришвидшить роботу із уникненням випадків домашнього насильства. Але не потрібно забувати, що доцільно надавати допомогу у межах своєї компетентності, аби не зашкодити або не посилити негативну ситуацію й клімат у родині.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи усе вище викладене можемо зробити певні висновки.

Ще з часів Палеоліту зароджувалося домашнє насильство й розвивалося у вигляді жертвоприношення, рабства, примусових шлюбів, інквізиції, заборони навчатися, мати власну думку. Жорстоке поводження замовчувалося й не мало такого великого розголосу, поки це не стало глобальною проблемою усього людства.

Саме поняття «насильство» має широке тлумачення. Різні науковці у соціальній, юридичній і політичній сферах трактують його по — різному, але усе сходиться до одного — протиправні дії людини, які можуть нашкодити як фізично, так і психологічно.

Висвітлюють 4 основні види насилля: фізичне, психологічне, сексуальне й економічне. Ми не можемо виділити головні й другорядні види, тому що вони переплітаються й доповнюють один одного.

У законодавстві й науковій літературі з відповідної теми яскраво виражені й детально описані кожен вид окремо: ознаки та його прояви.

Соціологи й психологи розробили певні теорії вивчення феномену «насильство»: теорія соціальної дезорганізації, концепція соціальної патології, теорія соціального конфлікту, структурна теорія, віктимологічна теорія, теорія соціального навчання, інтерактивна теорія. Кожна теорія має свої особливості й використовується для вивчення конкретної складової насильства : взаємовідносини, дії, поведінка й емоції, задоволення потреб.

Проблема домашнього насильства гостро стоїть у різних країнах й Україна не є виключенням. На законодавчому рівні в Україні діють всевітні й державні документи, які спрямовані на надання допомоги при домашньому насильстві, попередження й запобігання домашнього насильства. Розроблений алгоритм взаємодії різних інститутів для подолання негативного явища.

Ми висвітлили основні ознаки потенційних жертв, які можуть потерпати від домашнього насильства. Це дає можливість краще створити програму профілактики щодо домашнього насильства, а саме сконцентруватися на важливі чинники із якими потрібно працювати.

Дієвою технологією подолання негативного явища стає соціальна профілактика. Тому ми висвітлили, на що саме потрібно направити профілактичну роботу. Розкрили роль закладів освіти, безпосередньо вплив педагогів на подолання домашнього насильства, взаємодію усіх суб'єктів, які причетні до попередження й застереження домашнього насильства.

Було проведено дослідження рівня знань дівчат – учениць закладів професійно – технічної освіти щодо домашнього насильства. Виявили, прогалини із якими потрібно працювати під час профілактичної роботи, для зменшення потенційних жертв насильства.

Після аналізу великої кількості літератури й наукових джерел, проведення власного дослідження, були зазначені методичні рекомендації щодо профілактики домашнього насильства серед вразливих категорій дівчат, які навчаються у закладах професійно – технічної освіти. Акцентували на взаємодію, як одного організму, різних суб'єктів, які надають допомогу постраждалим від домашнього насильства. Такий тандем пришвидшить виявлення, подолання, попередження й запобігання негативному явищу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Актуальні проблеми сімейного насильства: монографія / Перцева Т.О., Огоренко В.В., Кожина Г.М., Зеленська К.О., Носов С.Г., та ін.; за заг. ред. проф. Т.О.Перцевої та проф. В.В. Огоренко. Дніпро, 2021. 188 с.
2. Бабенко А. М., Босак К. С. Профілактика домашнього насильства: реалії та перспективи. Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи: матеріали круглого столу, 31 травня 2019 р. / за ред. О. П. Рябчинської. Запоріжжя: КПУ, 2019. 174 с.
3. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях. К., 2003. 134 с.
4. Бондаренко О.С. Психологічне насильство як форма домашнього насильства. *Правові горизонти*. 2019. Вип. 16 (29). С. 12-17.
5. Брутман В.І., С.М. Еніколопов, М.С. Радіонова. Небажана вагітність у жертв сексуального насильства (психолого-психіатричні аспекти проблеми). *Питання психології*. 1995. №1. С.33–40.
6. Велика українська енциклопедія. тематичний реєстр гасел з напрямку «Юридичні науки» / Укладачі: Бабка В. Л., Шумило М. М.; за ред. д.і.н., проф. Киридон А. М. К: Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2017. 152 с.

7. Войтова Л.В. Соціально-педагогічна робота щодо профілактики насильства над дітьми в сім'ї. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2013. № 1. С. 79 – 86.
8. Гаряча лінія з питань протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей. URL: <https://1547.ukc.gov.ua/>
9. ГО «Ла Страда - Україна». URL: http://old.la-strada.org.ua/ucp_mod_stat_show-line_2.html
10. Головкін Б. М. Сімейно-побутові конфлікти в системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 «кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Х., 2003. 20 с.
11. Головка Н. І. Соціальна профілактика правопорушень: навч. посіб. К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2017. 174 с.
12. Еліаде М. Священне й мирське; Міфи, сновидіння і містерії; Мефістофель і андрогін; Окультизм, ворожбитство та культурні уподобання. /пер. з нім., фр., англ. Г.Кьорян, В.Сахно. К.: Основи, 2001. 591 с.
13. Ефективне запобігання та реагування на випадки насильства в сім'ї. Методичний посібник для тренерів з проведення тренінгів для дільничних інспекторів міліції/ авт. О. Кочемировська, Д.Й.Стрейстяну, Г. Христова/заг. ред. С. Павлиш, Г. Христова. Запоріжжя: Друкарський світ, 2010. 364 с.
14. Журавель Т.В. Соціальна профілактика як напрям соціально-педагогічної діяльності. *Соціальна педагогіка: навч. посібник* / За заг. ред. О. В. Безпалько; Авт.-кол. О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, Т. Г. Веретенко та ін.: К.: Академвидав, 2013. 312 с.
15. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

- 16.Замула А. Ю. Міжнародно-правова заборона катування як фактор впливу на ефективність боротьби з тероризмом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Одеса, 2017. 23 с.
- 17.Захарченко М.В., Погорілий І.О. Історія соціології (від античності до початку ХХ ст.). К.: Либідь, 1993. 336 с.
- 18.Запобігання та протидія насильству: методичні рекомендації / Міністерство освіти і науки України, Міністерство молоді та спорту. Київ, 2018. 86 с.
- 19.Йосипів А.О. Насильницька злочинність: детермінанти та протидія органами внутрішніх справ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2009. 20 с.
20. Кифлюк Р.В. Особливості розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних з насильством в сім'ї: дис. ... канд юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ, 2020. 233 с.
- 21.Коломoeць О.Д. Адміністративно-правове регулювання відповідальності за вчинення насильства у сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми: автореф. дис... на здобуття наук.ступеня.канд.юрид.наук за спец.: 12.00.07«адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Запоріжжя, 2010. 23 с.
- 22.Книженко О. Домашнє насильство: проблеми кваліфікації. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2019. № 2(22). С. 45–52. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/2-2019/knizenko.pdf>
- 23.Кримінально-виконавча система України та її роль в розбудові правової і соціальної держави: матеріали ІІІ заоч. наук.-практ. конф. (Чернігів, 27 листоп. 2018 р.) / гол. ред.: О. М. Тогочинський; Міністерство юстиції України, Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів, 2018. 486 с.

24. Левченко К. Б. Конвенція Ради Європи із запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами ратифікована. що далі?. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Сучасний стан та перспективи розвитку системи запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі в умовах глобальних викликів сьогодення» (Одеса, 8 липня 2022 року,). Одеса, 2022. С. 5-9.
25. Максимова Н.Ю., Мілютіна К.Л. Соціально-психологічні аспекти проблеми насильства. К.: Комітет сприяння захисту прав дітей, 2003. 344 с.
26. Методичний посібник для фахівців, які впроваджують корекційні програми для осіб, які вчинили насильство в сім'ї/Укладачі: Мустафаєв Г.Ю., Довгаль І.І. Київ, 2011. 192 с.
27. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству (додаток до листа МОН України від 18.05.2018 № 1/11 - 5480). URL:<https://don.kyivcity.gov.ua/files/2018/5/22/mon.pdf>
28. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству. МОН України; Лист, Рекомендації від 18.05.2018 № 1/11-5480. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18#Text>
29. Методичні рекомендації щодо надання психосоціальної допомоги особам, постраждалим від гендерно зумовленого насильства Департаменту соціального захисту населення Запорізької обласної державної адміністрації. КЗ «Запорізький обласний центр соціально-психологічної допомоги» Запорізької ОДА. Запоріжжя, 2016. С. 34-35.
30. Мід Дж.Г. Дух, самість і суспільство з точки зору соціального біхевіориста/ Переклад з англійської, передмова та коментарі Т.Корпала. К.: Український центр духовної культури, 2000. 374 с.

31. Мінакова К. Основні соціально-педагогічні та психологічні характеристики жінки – жертви сімейного насилля. *Соціальна педагогіка*. 2005. №2. С.43-47.
32. Міністерство соціальної політики.
URL:<https://www.msp.gov.ua/news/20575>
33. Ободець Є. А. Щодо необхідності створення притулків для осіб, які постраждали від домашнього насильства. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Сучасний стан та перспективи розвитку системи запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі в умовах глобальних викликів сьогодення» (Одеса, 8 липня 2022 року,). Одеса, 2022. С. 200-204.
34. ОБСЄ представляє результати Дослідження з питань добробуту та безпеки жінок в Україні під час кампанії «16 днів активізму проти гендерно-зумовленого насильства». URL: [coordinator-in-ukraine/440375](https://www.osce.org/ukraine/440375)
35. Політологічний енциклопедичний словник / ред.-упоряд. В. П. Горбатенко. К.: Генеза, 2004. 736 с.
36. Попередження домашнього насильства щодо дівчат та жінок у м. Києві: модель, особливості, перспективи/ Я. І. Бордіян, Т. В. Журавель, О. Л. Кулаковська та ін. К.: «ВБ «Калита», 2017. 98 с.
37. Попередження насильства в сім'ї: Метод. рекомендації / М. І. Дмитренко, М. В. Тропінін, П. О. Власов Дніпропетровськ: Юрид. ін-т МВС України, 2001. 60 с.
38. Постанова КМУ «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#Text>
39. Правові засади запобігання насильству в сім'ї: Гадяцьке районне управління юстиції. Гадяч, 2011. 47 с.

40. Психологічний словник / авт. — уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова; ред. Н. А. Побірченко. К.: Науковий світ, 2007. 274 с.
41. Романовська Л., Василенко О. Соціально-психологічний стан жінок, які стали жертвами насильства в сім'ї. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*: зб. наук. пр. Ужгород, 2020. Вип. 1 (46). С. 197-200.
42. Сайт МВС України. URL: <https://mvs.gov.ua/press-center/news/katerina-pavlicenko-u-2021-roci-do-policiyi-pro-domasnje-nasilstvo-zayavili-na-56-bilse-gromadyan>
43. Сімейний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
44. Словник української мови: в 11 тт./ АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970—1980.
45. Сукмановська Л. М. Історичні аспекти виникнення проблеми домашнього насильства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3. С. 272–281.
46. Социологическая Энциклопедия / Под общ.ред. А.Н. Данилова. — Минск: «Бел Эн», 2003. 384 с.
47. Соціально-економічні причини насильства в сім'ї в Україні: аналіз проблем та шляхи запобігання (матеріали за результатами соціологічного опитування). К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004. 144 с.
48. Фонд Марії Єфросиніної «Фонд Маша». URL: <https://mashafund.org.ua/>
49. Циганчук Т. В., Причини та наслідки насильства над жінкою в сім'ї. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3530/1/2.pdf>.
50. Черевач О.М. Адміністративно-правова характеристика насильства в сім'ї. *Право і суспільство*. 2011. №. 6. С. 147–151.

- 51.Юрків Я. Сутність та зміст соціального феномену «наси́льство в сім'ї». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота.* 2013. Вип.27. С.234-237. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2013_27_79.
- 52.Adams, Adrienne E.; Sullivan, Cris M.; Greeson, Megan R. Development of the Scale of Economic Abuse. *Violence Against Women.* 2008. Vol. 14. № 5. P. 563–588.
- 53.Flury M., Domestic violence against women: definitions, epidemiology, risk factors and consequences. URL: <https://smw.ch/article/doi/smw.2010.13099>
- 54.Galtung Johan. Cultural Violence. *Journal of Peace Research.* 1990. Vol. 27. № 3. PP. 291-305.
- 55.Seligman, Martin E. P. Helplessness: on depression, development, and death. New York: W. H. Freeman, Xxxv, 1992. 250 p.
56. The 2 nd International scientific and practical conference «Innovations and prospects of world science» (October 6-8, 2021) Perfect Publishing, Vancouver, Canada. 2021. 642 p.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Кодекс академічної доброчесності

Додаток 1

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Букчів Людмила Євгенівна
учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, УСВІДОМЛЮЮ, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

- дотримуватися:
  - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
  - принципів та правил академічної доброчесності;
  - нульової толерантності до академічного плагіату;
  - моральних норм та правил етичної поведінки;
  - толерантного ставлення до інших;
  - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
  - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
  - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
  - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
  - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
  - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
  - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
    - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
    - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
    - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
    - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
    - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
    - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
    - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
    - не підроблювати документи;
    - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
    - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
    - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
    - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
    - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
    - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
    - не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

4.04.2020
(дата)

[Підпис]
(підпис)

Людмила Букчів
(ім'я, прізвище)

ДОДАТОК Б**Анкета «Знання про домашнє насилля» (Власна розробка)**

За допомогою цього опитувальника, ми зможемо визначити рівень обізнаності щодо феномену «домашнє насилля/домашнє насильство»

Дякуємо за допомогу!

1. Вкажіть Ваш вік

---

2. Чи знаєте Ви, що означає термін «домашнє насильство»?

- Так, добре розумію
- Так, щось чула, однак не можу дати остаточно відповідь
- Не знаю такий термін

3. У чому, на Вашу думку, проявляється домашнє насилля?

---

4. Які, на Вашу думку, основні причини домашнього насильства? (Виберіть 3)

- Вживання алкоголю
- Вживання наркотичних речовин
- Фінансові негаразди
- Мовчання постраждалих домашнього насильства
- Психологічна залежність від кривдника
- Фінансова залежність від кривдника
- Можливість уникнути покарання
- Стрес на роботі
- Низька самооцінка
- Традиції, стереотипи, звичність явища
- Важко сказати

● _____

5. Чи є у Вас родичі, близькі, знайомі, що стали жертвами домашнього насильства?

- Так, мої родичі
- Так, мої друзі
- Так, мої сусіди
- Так, це я
- Так, мої колеги
- Так, мої знайомі
- Ні, мені невідомо про це
- Важко відповісти
- _____

6. Чи звертались вони(Ви) до поліції аби припинити насилля?

- Так, викликали поліцію
- Так, звертались до дільничого для проведення бесіди з кривдником
- Так, писав заяву в поліцію
- Ні, не зверталися
- Мені не відомо про це
- _____

7. Якщо зверталися до поліції, то яким був результат?

_____

8. Якщо не зверталися до поліції, то чому?

_____

9. Чи знаєте Ви куди можна звернутися, якщо зіткнулися з домашнім насиллям, окрім поліції? (Якщо так, наведіть приклад)

_____

10. Наскільки серйозною проблемою, на Вашу думку, є домашнє насильство в Україні?

- Це серйозна проблема, розповсюджена дуже широко

- Ця проблема заслуговує уваги, є непоодинокі випадки
- Ця проблема є перебільшеною, домашнє насильство є досить рідкісним явищем
- Важко відповісти
- _____